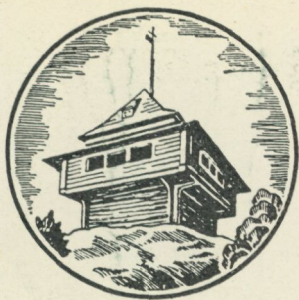

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1946**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1946

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Krönfigur från stavkyrka i Vossestrand, Hordaland, Norge. Skulpturen är i uppsatsen "Djevelen fra Vossestrand" (sid. 153 o. följ.) föremål för en närmare undersökning av konservator Reidar Kjellberg, Norsk folkemuseum, Oslo. Nordiska museet 16,629 c. Foto Märta Claréus.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1946
Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

TALE PÅ SKANSEN 17. MAI 1945

av Arnulf Överland

Fra vår barndom husker vi den 17. mai som en dag, full av brus og kaker — og flag og endeløs hurraroping — men først og sist töilesløse utsvevelser med brus og kaker. Og vi fikk penger til fyrverkeri, vi kjøpte pappkanoner og krutt-kjerringer, som vi tente på og slengte innunder skjörtene på bortkomne bondekoner og kjempestore tanter — det var riktig en gledesdag for oss uskyldige barn. Vår frihetsdag — for vi hadde fri fra skolen.

Siden tapte dagen meget av sin betydning, og ingen offentlig veltalenhet kunde böte på det. Den blev nærmest en vårfest, og man grep den som en kjærkommen anledning til å forsømme sine plikter og löpe fra sitt ansvar. Det må man av og til gjøre, ellers blir man underlig.

Men frihetsdag? — Det er jo ganske merkelig, at man plutselig skal stå op og holde skåltaler, fordi man har stemmerett og lever i et nogenlunde civilisert samfund! — Man fölte sig som et komitémedlem!

Slik var det. For lenge siden.

Alt er blitt anderledes. 17. mai 1940 skrev Nordahl Grieg:

”Idag står flaggstangen naken
blandt Eidsvolls grönnende trær.
Men nettop i denne timen
vet vi hvad frihet er.
Der stiger en sang over landet,
seirende i sitt sprog,
skjønt hvisket med lukkede leber
under de fremmedes åk.

Det födtes i oss en visshet:
Frihet og liv er ett,
så enkelt og uundværlig
som menneskets åndedrett...”

Ja, vi har fått lære. Vi har fått lære, at friheten ikke er nogen kapital, som vi bare kan gå og heve renter av. Friheten er ikke instituert og grunnfestet slik, at den ikke kan tapes. Tvertimot. Fremmede kan komme og ta den fra oss med våpenmakt. Forrædere kan selge den for oss. Og den kan gli oss ut av hendene, uten at vi merker det, hvis vi mister sansen for den. Det burde vi ha visst.

Vi må forstå, hvad friheten er. Vi må holde på den, vi må bruke den, vi må kjempe for den og daglig gjøre oss fortjent til den. Kun da vil den bo hos oss!

Vi har lært dette nu, slik at vi antagelig husker det for resten av livet. Lærepengene har vi iallfall betalt. I kontanter skulde de beløpe sig til noget sånt som 12 milliarder kroner. Og det er enda det minste av det, som er tatt fra oss. Fem år av livet er mere!

Det er fem år siden vi har fått lov til å holde stevne og tale med hverandre, fem år siden vi har kunnet sende et brev uten å få det gjennemsnuet av censur, fem år siden vi har kunnet skrive i en avis. Hvert ord i det norske sprog har vært straffbart. Muntlig, skriftlig eller på trykk har det vært straffbart — hvis det da ikke var en løgn!

Langörete politispioner har lusket omkring på alle gatehjørner og i alle offentlige lokaler for å komme på spor efter norsk tenkemåte. Tausheten la sig omkring menneskene og gjorde dem ensomme. De visste ikke lenger, hvad naboen mente, eller hvem han egentlig var. De kjente ham ikke. Og avisene bredte daglig sitt lumske giftstoff ut over det mørklagte land.

Slik var det hjemme i Norge. Men de landflyktige, hadde de det bedre?

Hos det gjestfrie broderfolk behövde de ikke lide nogen nød, arbeide kunde de få, og de var utenfor Gestapos rekkevidde. Men bare å sitte og vente på, at de andre skulde tilkjempe oss friheten og gi oss vårt land tilbake — uten selv å kunne foreta sig noget... Nei, godt har de ikke hatt det.

Bedre var det vel for dem som nådde over til England, og for våre sjöfolk, de som kunde kjempe. Men også for dem har tålmodighetspröven vært hård.

Og om oss, som satt i konsentrasjonsleirer i Tyskland, vil jeg ikke snakke. Ikke idag.

Vi har lært en ting, alle sammen. Vi vet hvad friheten er verd. Når vi synger siste vers av vår nasjonalsang, så vet vi hvad vi sier. Og vi vet hvad 17. mai er for en dag.

Det er vår grunnlovs dag. Det var den, våre fiender rev i stykker og trampet på. Og det er den, vi har fått tilbake.

Dette gamle papiret — inspirert av Amerikas frihetskamp og av de nyskapende ideer fra den franske revolusjon, skrevet på Eidsvoll i maidagene 1814, da nordmennene følte, at nu var tiden kommet, nu måtte de proklamere sin frihet, dersom de vilde ha den! — dette gamle papiret inneholder den dag idag de klareste uttrykk for det, vi forstår ved menneskerettighetene.

Grunnloven sikrer oss menings- og samvittighetsfrihet og fritt ord. Den gir oss rettssikkerhet og likhet for loven. Og den gir oss selvbestemmelsesrett og folkesuverenitet.

På alle punkter blev den krenket, alle dens garantier blev tatt fra oss. Nu har vi fått den tilbake, nu er vår grunnlov atter trådt i kraft. Sandelig, idag har vi årsak til å feire grunnlovsdagen!

Feire en festdag, det kan vi nok gjøre. Det er ikke den tyngste oppgave, som venter oss. Vi kommer til å få en liten job med gjenopbygning av nedbrente byer og herjet land. Men det vil andre fortelle om. Ofte og lenge.

Jeg skal bare nevne en liten ting, som mange av de andre vil glemme: Nazismen i Tyskland har lidt nederlag, og der vil den vel ikke så snart reise på hodet. Men den har ni hoder. Og den har mange underjordiske bunkers og vel skjulte tilfluktssteder i alle land og hos alle folk.

Til syvende og sist er nazismen ikke bare en statsform eller en ideologi, men en karakteregenskap, en sykelig karakteregenskap. Når denne karakteregenskap utvikler sig hos store deler av et folk, da slår den igjennem og blir politisk aktiv.

Da kan vi gripe inn mot den og slå den ned. Men utrydde den er ikke så lett. Vi ser den ikke hos oss selv — för den bryter ut i fullt flor og med faner og uniformer og messingmusikk —

og da kanskje vi selv er med og roper hurra for den! — Og vi tror slett ikke det er nazisme, men kaller det en nasjonal gjenreisning, — og ned med kulturbolsjevismen og usedeligheten og gudløsheten, og nu må vi ha en jernhård ungdom og et stålsatt folk, og lirum og larum og katta legger egg!

Vil vi utrydde nazismen, da får vi kanskje begynne hos oss selv — og være meget opmerksom på utviklingsretningen i vårt eget land.

Nazismen, det er herskesyken i alle dens former. Liberalismen er det sunde menneskes glede over livet og hans respekt for andre menneskers rett til fri livsutfoldelse.

Jeg kan belyse det nazistiske livssyn med et lite eksempel: Under et forhør, som jeg var gjenstand for, da jeg blev arrestert, fant en av gestapofolkene anledning til å uttale sig om norsk folkekarakter: "Det som irriterer mig så grenselöst her i Oslo", sa han, "det er å se folk drive omkring på gatene midt på formiddagen uten å bestille noget."

Jeg svarte ikke. Det vilde ha vært meget uklokt. Jeg kunde ha fått uberegnelige ubehageligheter av det; men jeg vilde ikke ha formådd å trenge inn til det lille forstandens lys, som muligens blaffet i hodet på ham.

Ellers kunde jeg jo hatt lyst til å fortelle den høie herre, at for min skyld behövde han ikke bli i Oslo og ergre sig over oss. For min skyld kunde han like gjerne reise tilbake til Berlin og glede sig over et folk, som arbeidet fra tidlig morgen til sent på kveld, med å utspionere hverandre, arrestere og forhøre hverandre, skrive forhørsprotokoller og fylle svære kontorkomplekser fra kjeller til loft med papir, papir, mens de lot sine soldater plyndre nabolandene for de livsfornödenheter, de selv ikke hadde tid til å produsere.

Og jeg kunde hatt lyst til å tilföie, at jeg virkelig vil håpe, at folk i Norge vil ta sig tid til å drive litt på gater og landeveier, gjerne midt på blanke dagen, når været er pent. Det er bedre å gjøre det, enn å sitte ti timer om dagen og skrive ut skjemaer og protokoller. Det er behageligere, og det er ulike fornuftigere.

Ti timers daglig kontorarbeide eller eksersis må i det lange løp virke fordummende og ødeleggende på et folk. Det kan ikke bli annet enn tyskere av et folk som mishandler sig selv på den måten.

Men fred være med dem! Nu reiser de vekk! Og vi skal få komme hjem igjen!

Når det hele er gått såpass smertefritt, så skylder vi Sverige stor takk for det. Når sulten hjemme i Norge ikke er blitt verre enn den er, og når vi fra fangeleirene slapp levende ut igjen, de fleste av oss, så kan vi takke Sverige, og særlig Sveriges Røde Kors.

Og når tyskerne drar sig ut av Norge uten å gjøre hele landet til en ørken, som tanken vel oprinnelig var, så tror jeg også det skyldes den omstendighet, at Sverige var beredt på å gripe inn.

Vi skylder Sverige stor takk. Det er lite, vi har å by igjen. Det er ikke annet enn følelser. Men de er hjertelige.

Vi skal få komme hjem igjen.

Vi som var landflyktige eller i fangenskap, skal få komme hjem igjen. Og de som var i Norge hele tiden, de skal også få komme hjem igjen. Vi skal få begynne å leve påny, arbeide for oss selv, glede oss over dette armodsmagre og steingrå landet, som vi synes er vakrere enn alt annet vi har sett. — Dette landet som krever så meget arbeide, og som gir så lite av konstant arbeidslønn, men som enda gir oss det vi trenger. Og som gir oss sundhet og alvor og varme og kjærlighet.

Vil du ha mere?

Alt du gir, får du rikelig igjen i Norge. Det er et godt land. Det er godt å bo der. Og lykkelige er vi som skal få komme hjem igjen!